

DEN ORIMLIGA STADEN

Josefin Wangel

Urbaniseringen som löftesrik framtid

SEDAN ÅR 2008 bor drygt hälften av jordens befolkning i städer, och allt pekar på att mänskligheten går en allt mer urbaniserad framtid till mötes. Detta gäller även i Sverige, som just nu urbaniseras snabbast i hela EU. Enligt Statistiska Centralbyråns befolkningsprognoser förmodas folkmängden i Stockholms län att öka från dagens två till tre miljoner invånare fram till 2040, en ökning med 50% på 25 år. Urbaniseringen innebär med andra ord en enorm stadsbyggnadsutmaning. Utslaget per år innebär den beräknade folkökningen drygt 30 000 nya stadsinvånare per år som ska försörjas med bostäder, förskolor, arbetsplatser och annan samhällsservice.

Urbaniseringen innebär inte bara en befolkningsgeografisk förändring, utan även att resursanvändningens geografi ritas om. I alla fall om ett så kallat konsumtionsbaserat beräknings sätt används, där resursanvändning och miljöbelastning allokeras till konsumenten, snarare än producenten av en vara eller tjänst. I takt med att allt fler människor flyttar till städer är det också där som resursanvändning och miljöpåverkan koncentreras. Detta innebär att hållbar stadsutveckling är en förutsättning för hållbar utveckling generellt.

Ur ett systemperspektiv kan staden förstås som en nod i ett globalt resursflöde av energi och material. In till staden flödar varor. Ut från staden flödar avfall och föroreningar. Men staden är inte bara en nod utan en motor. Det är staden, eller snarast den konsumtion som sker i staden, som driver resursflödena. Förvisso går det att hävda att den riktiga motorn finns uppströms från konsumenterna, i den industri och politik som på olika sätt uppmanar oss att fortsätta konsumera.

Stadens miljöpåverkan avgörs av konsumtionens sammansättning och storlek. Att dagens städer inte är hållbara beror på ett flertal faktorer. En del av dessa handlar om staden som teknologiskt system. Byggnader, transportsystem, system för energi- och vattenförsörjning och hantering av avfall och avloppsvatten – allt kan göras mer eller mindre resurseffektivt. Andra faktorer handlar om stadens fysiska utformning, om den är tät eller gles, om den har en eller flera kärnor. Detta påverkar framförallt transportbehovet. Men stadens hållbarhet kan inte avgränsas till att handla enkom om dess tekniska system eller fysiska utformning. Inte om den byggs och utvecklas med målet att bidra till hållbar utveckling även på ett globalt plan, och för kommande generationer. Staden måste då även definieras på ett sätt som innefattar stadsbefolkningen: alla de som bor och arbetar i staden, och allt de konsumerar.

Ur ett hållbarhetsperspektiv kan urbaniseringen tyckas vara en välkommen utmaning, eftersom städer ofta framhålls som ett mer resurseffektivt sätt att organisera samhället. Ett av de huvudsakliga skälen till detta stavas kundunderlag. Där människor bor tätt är det lättare att etablera och upprätthålla ett lokalt utbud av samhällstjänster, butiker och arbetsplatser, vilket i sin tur minskar behovet av bil. Det innebär också att underlaget för kollektivtrafik och andra gemensamhetslösningar är bättre. Många människor samlade på samma plats innebär också möjligheter att utveckla storskaliga och förmodat mer effektiva infrasystem för exempelvis vatten och avlopp, varuleveranser och avfallshantering.

En dystrare bild

I praktiken ser det dock inte lika ljust ut. Drygt 50 % av jordens befolkning bor alltså i städer. Samtidigt har det uppskattats att städer står för ca 80 % av de globala växthusgasutsläppen (Sovacool och Brown 2010). Städer står med andra ord för en oproportionerligt stor del av den globala resursanvändningen, sett till hur många som bor i dem. I höginkomstländer som Sverige är skillnaden i resursanvändning mellan den del av befolkningen som bor i städer,

och den del som bor på landsbygden relativt liten. Stadsinvånaren bor förvisso ofta något mindre, och tar sig oftare till jobb och skola med kollektivtrafik, cykel eller till fots. Men den konsumerar mer. Framförallt reser den oftare utomlands. I låginkomstländer är skillnaderna mellan stads- och landsbygdsbefolkningens fotavtryck större. Denna skillnad följer av en annan – den som gäller inkomst. I låginkomstländer har landsbygdsbefolkningen oftast en betydligt sämre ekonomi än de som bor i städerna. Det är i städerna den globala medelklassen finns.

Därmed inte sagt att alla som bor i städer är höginkomsttagare. Skillnaderna inom samma stad är slående. Så även i Sverige. I Stockholm är årsmedelinkomsten i den fattigaste stadsdelen 177 000 kronor per person. Årsmedelinkomsten i den rikaste stadsdelen är 376 000 kronor per person. Larsson och Bolin (2014) har i en studie visat att sambandet mellan privatekonomi och klimatpåverkan är väldigt rättfram: ju mer pengar du spenderar, desto mer växthusgasutsläpp ger du upphov till. Höginkomstfamiljen i studien, med en sammanlagd hushållsinkomst om 720 000 kronor per år, ger upphov till nästan dubbelt så mycket växthusgasutsläpp (10 ton CO₂(e)/person, år) som låginkomstfamiljen, vars inkomst uppgår till drygt 293 000 kronor. Merparten av skillnaderna i utsläpp står att finna i konsumtionskategorierna flyg, bil och övrig konsumtion. Dessa står för drygt 60 % av höginkomstfamiljens utsläpp. Övriga kategorier, där mat och offentlig konsumtion är de största utsläppsposterna, är relativt lika. Men inte heller låginkomstfamiljens utsläppsnivåer om dryga 5 ton CO₂(e) är hållbara. För att vi ska nå tvågradersmålet krävs att utsläppsnivåerna minskar till mellan 1–2 ton per person och år till 2050.

Att definiera om den hållbara staden till att innefatta även stadsbornas konsumtion innebär dock en rejäl utmaning. Inte bara för att komplexiteten ökar, utan också på grund av nyliberalismens våldsamma motstånd mot allt som upplevs som inskränkningar av den personliga friheten – att konsumera vad som helst, när som helst. Vid en närmare anblick blir det dock tydligt att den frihet som nyliberalismen vurmar för inte har så mycket med personer, som med det

ekonomiska systemet att göra. Det är det ekonomiska systemets frihet som måste värnas. Därför blir hållbar utveckling i nyliberalismens tolkning en fråga om substitution snarare än reduktion. Vi uppmanas fortsätta konsumera lika mycket som förut, men att konsumera ”grönt”. Kom och köp ekologisk gröt.

Min poäng här är inte att ekologiska livsmedel, energieffektiva bostäder och elbilar är verkningslösa, utan att denna omställning inte räcker. De miljövinster som görs genom så kallad grön konsumtion står sig slätt i jämförelse med den miljöpåverkan som uppstår i och med de ständigt ökande konsumtionsvolymerna; mellan år 1993 och år 2011 ökade den svenska konsumtionens växthusgasutsläpp med 17% (Naturvårdsverket 2012).

Detta till trots så framhålls Sverige ofta som ett föregångsland. Ett land som lyckats minska växthusgasutsläppen samtidigt som den ekonomiska tillväxten och levnadsstandarden har ökat. Det samma gäller Stockholm. Detta sätt att räkna, där enbart utsläpp kopplade till produktionen inom en stad eller ett land inkluderas, går dock stick i stäv med det så kallade generationsmål som ska leda den svenska miljöpolitiken: ”Det övergripande målet för miljöpolitiken är att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser.” En miljöpolitik som inte förmår minska utsläppen av växthusgaser är därmed misslyckad, även när utsläppen sker utanför Sveriges gränser. Detta gäller självklart även annan miljö-påverkan och resursanvändning.

Visionen går på grund

Jag är ombedd att skriva en vision av en hållbar stad. En vision som kan inspirera till handling och förändring. För mitt inre ser jag gröna tak och stadsodlingar, flerfamiljshus i trä och solceller, kollektivtrafik och cykelbanor. För att få lite inspiration bildgooglar jag begreppet hållbar stad, på både svenska och engelska. Och konstaterar att den hållbara staden har blivit generisk. En arketyp. Överallt syns samma typ av annorlunda saker. Det är inte det att jag har något emot

stadsodlingar, trähus eller cykelbanor. Tvärtom. De är viktiga bidrag vad gäller att ställa om våra städer till att bli mer hållbara. Men det räcker inte.

Det räcker inte, eftersom den hållbara staden fortfarande är ett undantagstillstånd. En anomal i systemet. Merparten av det som byggs idag har inga särskilda hållbarhetsmål. Och jämfört med den stad som redan finns är nytillskottet en droppe i havet.

Det räcker inte, eftersom de hållbara städer och stadsdelar som ändå byggs inte når tillräckligt långt. Målen är för lågt satta, och täcker typiskt in enbart delar av stadens miljöpåverkan. Konsumtion i form av mat och flygresor, vilket för en genomsnittssvensk står för mer drygt 3 ton CO₂(e) per år (Larsson 2015), inkluderas sällan eller aldrig. Målen uppnås dessutom sällan. En granskning av tidningen Byggindustrin (18/2013) visade att inget av de tre miljöprofilområdena Hammarby sjöstad, Västra hamnen eller Norra Älvstranden uppfyller sina energimål. Granskningen visade även att stora delar av bostadsbestånden i dessa områden inte ens förmår att möta upp till dagens byggnorm.

Det räcker inte, eftersom den dominerande idén om den hållbara staden är en konstruktion som vilar på en djupt gående konflikt mellan två oförenliga intressen: ekonomisk tillväxt och socio-ekologisk hållbarhet. Utåt sett konstrueras konflikten till att vara en kompromiss mellan olika intressen, eller en fråga om synergier, så kallade win-win-situationer. Men det är en ojämn kompromiss där hållbarheten hela tiden drar det kortaste strået. Där hållbar utveckling ses möjligt endast i den mån det är förenligt med lönsamhet. Där synergier sker enkom på marknadens villkor.

Låt mig vara tydlig. Hållbar utveckling är inte en affärsmöjlighet för industrin. Den är inte en konsumtionstrend för medelklassen. Den är inte en gimmick för politiska kampanjer. Hållbar utveckling är ingenting vi kan välja att prioritera, eller något vi kan välja bort. Den är inget särintresse, och den är inget särkrav. Hållbar utveckling handlar om överlevnad och om rättvisa. Detta innebär att hållbarhet, till syvende och sist är en fråga om etik och moral. En fråga som angår oss alla.

Hur jag än vrider och vänder på uppgiften landar jag i samma slutsats: en vision av den hållbara staden måste bygga på en vision av en annan samhällsordning. Exakt hur denna stad ser ut är sekundärt.

Vems är visionen om den hållbara staden?

En visions primära syfte är att fungera som målbild. En vanligt förekommande missuppfattning är att visionens roll är att vägleda förändringsprocesser, men visioner kan lika gärna syfta till att fortsätta göra mer av samma sak. Visionen av Stockholm som tillväxtregion är ett sådant exempel.

Det samma kan sägas om det närbesläktade begreppet utopi. Även om utopin, liksom visionen, oftast förstås som något annat än det nu rådande, behöver så inte vara fallet. Bradley och Hedrén (2014) påpekar med rätta att även väl etablerade ordningar, så som nyliberalismen och dess avkomma ekomodernismen, kan förstås som utopier. De menar vidare att ett sådant förhållningssätt kan underlätta att blottlägga även etablerade ordningar som de politiska projekt de faktiskt är; en utopi är alltid politisk och tjänar alltid vissa syften och samhällsgrupper. Om vi förstår Hammarby sjöstad och Norra Djurgårdsstaden i Stockholm, Norra Älvstranden i Göteborg och Västra Hamnen i Malmö som utopier, snarare än storskaliga uppvisningar i miljöteknik, blir det svårare att bortse från frågor kring vems utopi detta är, och vilket syfte den tjänar.

En vision är en slutprodukt. Den är också en sluten produkt. När visionen väl är färdigformulerad är alla eventuella konflikter, kompromisser och alternativ uttraderade. Kvar finns bara de vinnande förslagen. En vision fungerar på så sätt som ett diskursivt maktmedel, som utestänger alternativa formuleringar av problem, ansvar och lösningar.

Och eftersom visionens roll är att fungera som ledstjärna är detta kanske så det måste vara. Ett alternativ är att utveckla en mångfald av visioner av den hållbara staden, genom vilka olika intressen kan få komma till uttryck.

Visioner med fokus på förändring

Visst finns det visioner som syftar till förändring. Ett exempel på detta är den backcastingstudie* som presenteras i boken "Bilder av framtidsstaden: tid och rum för hållbar utveckling" (Gullberg m.fl. 2007). Denna studie utforskar hur Stockholm skulle kunna ställas om till en energimässigt hållbar stad till 2050. Ett annat exempel är rapporten "Klimatomställning Göteborg 2.0: Tekniska möjligheter och livsstilsförändringar" (Larsson och Bolin 2014) som visar hur göteborgarnas genomsnittliga växthusgasutsläpp skulle kunna minska till strax under två ton per person och år.

Båda dessa studier använder sig av ett konsumtionsbaserat beräknings sätt för att bedöma stockholmarnas energianvändning respektive göteborgarnas växthusgasutsläpp. Studierna landar även i samma slutsatser om vilka förändringar som måste ske: en kraftigt minskad energianvändning i bostäder, en halverad konsumtion av kött, en minskning av bilresandet, en minskning av flygresandet till nivån år 2000, en ökad andel tjänstekonsumtion samt förkortad arbetstid. Detta uppnås genom en kombination av teknikutveckling och förändrade konsumtionsmönster. Gemensamt för studierna är även att de pekar ut vikten av politiska beslut och incitamentstrukturer. Dessa behövs dels för att styra teknikutvecklingen till att fokusera på effektivisering, samt att se till att denna används för att minska resursanvändningen. Dels för att stödja minskad köttkonsumtion och minskat resande med bil och flyg, samt för att möjliggöra arbetstidsförkortning.

Dessa framtidsbilder skiljer sig på flera sätt från de visioner av hållbara städer som står att finna i policydokument och planprogram. Framförallt är de mer långtgående vad gäller vad som krävs för att en stad ska få kallas hållbar. Detta innefattar dels att de for-

---

* Backcasting är en framtidsstudiemetod som syftar till att undersöka hur ett specifikt mål skulle kunna uppnås. Detta görs genom att utveckla måluppfyllande framtidsbilder som sedan används som grund för en analys av hur förändringsprocessen skulle kunna gå till. Se Höjer m.fl. (2012).

mulerar hållbarhet i absoluta termer, baserat på naturvetenskapliga fakta, snarare än i termer av ett relativt ”bättre än genomsnittet”. Som redan nämnts använder de dessutom en konsumtionsbaserad metod för att beräkna stadens miljöpåverkan, vilket innebär att ingen energianvändning respektive inga koldioxidutsläpp bortses från.

Det kanske mest radikala i dessa framtidsbilder rör arbetstidsförkortningen. Genom att använda en del av produktivitetsutvecklingen till minskad arbetstid, snarare än till ökad inkomst och vinst kan privatkonsumtionen minskas, vilket i sin tur minskar miljöbelastningen. Men båda studier antar att den ekonomiska tillväxten fortsätter, och i studien över Stockholm förutsätts befolkningen öka med 44 % från år 2000 till år 2050.

Det finns dock skäl att ifrågasätta om den urbaniseringsutveckling som trenderna pekar på är förenlig med hållbar stadsutveckling. Det finns ett samband mellan en stads storlek och dess miljöpåverkan (Girardet 1999). En större stad kräver ett större omland för sin försörjning, vilket i sin tur leder till ett ökat behov av transporter. Och det finns skäl att ifrågasätta om en fortsatt ekonomisk tillväxt är förenlig med hållbar utveckling.

I det stora hela så är därmed även dessa visioner att betrakta som systembevarande. Visst pekar de på behovet av en starkare politisk styrning, vilket till viss del inkräktar på nyliberalismens postpolitiska agenda, men något mer djupgående ifrågasättande av det rådande politiska och ekonomiska systemet görs inte. Även om en sådan analys inte rymdes inom dessa studiers syfte, riskerar det att få till konsekvens att spelets regler tas för givna och får stå oemotsagda. Det orimliga görs rimligt. Därför behövs även visioner som tar sin utgångspunkt i en mer långtgående omdaning av samhället.

Sådana visioner, eller utopier, behöver inte vara resultatet av forskningsprojekt eller parlamentariska överläggningar. De behöver inte formuleras i skrift. De kan uppstå och formuleras i form av lokala rörelser som på olika sätt försöker skapa utopiska rum vilka på samma gång ställer sig utanför som utmanar den rådande ordningen. Styrkan

hos dessa initiativ är deras faktiska existens. Det frihetliga kulturhuset Cyklopen i Högdalen i Stockholm är ett sådant exempel*. Den pengafria puben Glada Grisen på Värmdö är ett annat. Ytterligare ett exempel som just nu sprider sig över såväl landet som världen är Hoffice** – ett initiativ som syftar till att omformulera bilden av hur och var vi arbetar. Och det finns många fler.

En slags avslutning

Det är sportlov. Utanför fönstret regnar de sista snöresterna bort. Jag ligger på soffan och läser en bok. I samma rum spelar min tolvåriga son och hans jämnåriga kompis SimCity, ett datorspel där du som spelare är borgmästare för en stad. Spelets utmaning ligger i att bygga ut staden (tillväxtparadigmet är väl representerat) och samtidigt hålla invånarna nöjda. Plötsligt rycks jag ur min läsning. Barnens röstlägen har ändrats. Är de osams? Det tar ett tag innan jag förstår vad det hela handlar om. De är upprörda över att spelet inte går att klara med bara miljövänliga energikällor. Vindkraftverk och solceller är för dyra och för ineffektiva för att räcka till att försörja den växande staden med energi. Nu har de kommit till en punkt då de tvingas bygga kolkraft- eller kärnkraftverk, om staden ska kunna växa mer. Barnen är upprörda för att de tvingas bygga en, med deras ord, ond värld. De är upprörda över det orimliga i att tvingas välja miljöförstörande energikällor. Att spelet inte tillåter dem att bygga en (i vissa avseenden) hållbar stad. Deras känsla för orimlighet är den sannaste jag hört.

---

* www.cyklopen.se

** hoffice.nu